

вітчизняної економіки.

Масова участь громадян України у реформуванні земельних відносин дасть змогу власникам земельних паїв розумно і зважено, раціонально і ефективно використовувати свою власність, що, в свою чергу, може суттєво поліпшити соціально-економічний клімат на селі.

І зрештою, активна участь громадян у роботі громадських організацій, у житті територіальних громад, у контролі діяльності державних інститутів стане ще одним кроком до побудови як громадянського суспільства, так і демократичної держави, яку ми прагнемо утвердити.

1. Гурне Бернар. *Державне управління*. – К.: Знання, 1993. – С. 133.

2. Кривов В. М. *Соціально-економічні проблеми сільських громад у контексті трансформації сільськогосподарського землекористування та формування ринку земель в Україні//Землеустрій і кадастр*. – 2007. – №1. – С. 10.

3. Чертицький О. З. // *Голос України*. – 2006. – №236. – С. 8.

Приведены доказательства, что активное участие общественности в социально-экономических процессах страны является условием построения гражданского общества. На примере работы общественной организации показан опыт в проведении земельной реформы в Украине.

The proofs are adduced that the active participation of the public in the social and economic processes of the country is a condition of the construction of civil society. By way of example of public organization work the experience in carrying out the land reform in Ukraine is shown.

УДК 631.5:332.33.365

М.М.Єрмолаєв, доктор сільськогосподарських наук

М.Б.Калінчик, науковий співробітник

ННЦ «ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОБСТВА УААН»

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ПОСІВНИХ ПЛОЩ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У зв'язку з реформуванням аграрного сектора економіки, яке привело до зміни виробничих відносин і ринкових механізмів у всіх його галузях, відповідних змін зазнали структура посівів сільськогосподарських культур, система удобрення, технологія обробітку ґрунту й інші агрозаходи, спрямовані на підвищення продуктивності ріллі, охорону навколишнього середовища і максимальне ресурсозбереження. Основними чинниками у подальшому реформуванні й ефективному господарюванні мають стати нові підходи до використання землі.

Загальна площа ріллі в Україні в 1990 р. становила 32,3 млн га або 82% від усієї площі сільськогосподарських угідь. За даними Міністерства аграрної

© М.М.Єрмолаєв, М.Б.Калінчик, 2007

політики у 2006 р. площа ріллі зменшилась на 0,99 млн га і становила 31,31 млн га або 79,5% у складі сільськогосподарських угідь. При цьому посівна площа становила 25,85 млн га (табл. 1).

Таблиця 1. Структура земельного фонду України

Ґрунтово-кліматична зона	Сільськогосподарські угіддя, млн га (середнє за 1986-1990 рр.)	Рілля, середнє за 1986-1990 рр.		Рілля 2006 р.			Рілля на перспективу до 2007-2010 рр., млн га	
		млн га	% до загальної площі с.-г. угідь	всього		зокрема посівна площа, млн. га	всього	зокрема посівна площа
				млн га	% до загальної площі с.-г. угідь			
Степ	18,82	15,52	82,5	15,12	80,3	12,1	15,12	9,62
Лісостеп	13,31	11,73	88,1	11,33	85,1	9,8	11,33	7,78
Полісся	7,27	5,05	69,5	4,86	66,8	3,95	4,86	3,12
по Україні	39,4	32,3	82,0	31,31	79,5	25,85	31,31	20,52

На думку багатьох учених раціональним заходом є зменшення землі в обробітку мінімум на 10 млн га і переведення її у природні кормові угіддя і під заліснення. При цьому необхідно збільшити площу луків мінімум у 2,7, а лісів – у 1,8 рази [1, 2].

Запропонована оптимальна структура посівних площ на ближчу перспективу (2007-2010 рр.) (табл. 2) передбачає їх скорочення порівняно до 2006 р. на 5,32 млн га за рахунок виключення земель, непридатних для інтенсивного використання. Для вирощування товарної продукції у господарствах державних та інших форм власності і господарювання аграрних підприємствах залишається 20,52 млн га ріллі, з яких 12,65 відводиться для вирощування зернових культур, 4,5 – технічних і 0,99 млн га – картоплі, овоче-баштанних і кормових культур. У цій структурі посівного клину частка зернових становить 61,6%, зокрема продовольчої групи – 28,4%. Площа ріпаку у групі технічних культур можлива в межах 1,0 млн га.

Водночас застосування сучасних інтенсивних технологій вирощування культур, нових видів добрив, стимуляторів росту, біопрепаратів тощо при такій структурі забезпечить високий рівень продуктивності сільськогосподарських культур і валового виробництва продукції.

Донедавна прогнозування обсягів виробництва здійснювалось залежно від природно-кліматичних умов і потреб великої союзної держави. Зараз передбачення перспектив розвитку вітчизняних підприємств базується на їхніх можливостях не тільки виробляти достатні для прибуткової діяльності обсяги сільськогосподарської продукції, а й успішно її

реалізовувати. Ці можливості обмежені рівнем споживання продуктів харчування населенням країни та обсягами експорту-імпорту продукції сільського господарства.

Таблиця 2. Оптимальна структура посівного клину в умовах землекористування 2007-2010 рр.

Елементи структури	Полісся		Лісостеп		Степ		Україна			
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	Урожайність, ц/га	Валове виробництво, млн.т.
Наявність ріллі на початок року	4860,7		11329		15122,4		31312,1			
пари	-		156,0		888,9		1044,9			
Посівна площа	3118,8	100	7776,4	100	9623,0	100	20518,2	100		
Зернових, всього	1669,8	53,5	4743,7	61,0	6236,5	64,8	12650,0	61,6	43,6	55,1
– пшениця озима	537,8	17,2	1494,0	19,2	2468,2	25,6	4500,0	21,9	45,5	20,5
– ячмінь ярий	262,7	8,4	1456,5	18,7	1980,8	20,6	3700,0	18,0	40,0	14,8
Технічні, всього	454,0	14,6	1507,5	19,4	2538,5	26,3	4500,0	21,9		
– буряки цукрові	116,4	3,8	344,0	4,5	39,6	0,4	500,0	2,4	350	17,5
– соняшник	12,0	0,4	456,0	5,9	1532,0	15,9	2000,0	9,7	25	5,0
– ріпак	251,0	8,0	372,0	4,8	377,0	3,9	1000,0	4,9	25	2,5
Картопля і овоче-баштани, всього	143,3	4,6	211,1	2,8	162,9	1,7	517,3	2,6		
– картопля	97,9	3,2	136,2	1,8	67,1	0,6	301,2	1,5	200	6,0
– овочі	45,4	1,4	74,9	1,0	95,8	1,1	216,1	1,1	250	5,4
Кормові, всього	851,7	27,3	1314,1	16,8	685,1	7,1	2850,9	13,9		
– кукурудза на силос	248,0	8,0	822,2	10,6	574,1	6,0	1644,4	8,0		
– багаторічні й однорічні трави	603,7	19,3	491,9	6,2	111,0	1,1	1206,5	5,9		

Прогноз обсягів споживання цієї продукції та продуктів її переробки можна проводити на основі прогнозних показників коефіцієнтів еластичності або ж рівнянь, які характеризують обсяги споживання залежно від сукупних доходів населення і позитивно корелюють з динамікою валового внутрішнього доходу.

Для розрахунку прогнозних обсягів виробництва, його структури і площ посіву, а також кількості поголів'я тварин і птиці взято інформацію за попередні 2000-2006 рр. На перший погляд показники врожайності дещо завищені, але зарубіжний досвід свідчить, що гарантовано конкурентоспроможними можуть бути лише підприємства, котрі здатні одержувати урожайність, ц/га: пшениці озимої – 70-90, ячменю ярого – 60-65, буряку цукрового – 550-600, картоплі – 400-500, кукурудзи на силос – 400-500.

По окремих культурах для розрахунків узято на 10-50% нижчі показники урожайності від вірогідних для конкретних умов, і разом з тим, конкурентними на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Крім того, галузь тваринництва залежно від прогнозних показників продуктивності тварин, витрат концентратів на одиницю виробленої продукції і структури раціонів визначає додаткову потребу в ріллі. Для гарантування одержання продукції для продовольчих, фуражних та експортних потреб необхідно, у свою чергу, виділити певну частину ріллі для вирощування насіння.

Структура концентрованих кормів у раціонах тварин та птиці визначається за нормами для прогнозних параметрів їхньої продуктивності. Уміст інгредієнтів у складі концентрованих кормів в окремих природно-кліматичних зонах практично не розрізняється. Окрім того, що в Поліссі й Лісостепу в раціони годівлі тварин уводиться жито (менше пшениця). Інші складові концентрованих кормів (горох, ячмінь, кукурудза, соя, просо) у всіх природно-кліматичних зонах містяться приблизно в однаковому співвідношенні.

Прогноз експорту зерна значною мірою базується на інтуїтивному підході. Враховуючи, що 1990 р. площа ріллі, яка знаходилась у користуванні сільськогосподарських товаровиробників, становила 32,3 млн га, то нині лише 20,5 млн га ріллі або 63,5% від її загальної площі у 1990 р. Решта землі в обробітку (36,5%) після реформування перейшла, в основному, у власність і користування місцевих сільських жителів, територіальних громад та інших землекористувачів. Зараз важко визначити скільки буде товарних сільськогосподарських підприємств після впровадження повноцінного ринку землі. На нашу думку, поки що слід орієнтуватись на те, що до 2015 р. в інтенсивному використанні буде знаходитись не більше 20-23 млн га ріллі.

Посівні площі під окремі культури для експорту вирощеної продукції будуть визначатись за залишковим принципом. Враховуючи, що в останні роки зріс попит на білкові корми (соя, горох) та зернові й олійні (зокрема ріпак) культури з боку виробників біодизелю, етанолу тощо, вільні площі слід відводити саме під ці культури. Фактично в останні роки спостерігається стала тенденція зростання посівних площ цих культур (яку поки що неможливо достовірно формалізувати математично).

Згідно з розрахунками на перспективу буде експортуватись: зерна пшениці – 8000 тис. т, гороху – 250, передаватиметься на переробку насіння

ріпаку озимого і ярого відповідно 4950 й 1200, ячменю ярого та кукурудзи – по 1250, насіння сої – 60,1, для переробки на олію насіння соняшнику – 1750 тис. т. Для виробництва й експорту цукру необхідно 4 млн т буряків цукрових, а також тваринницької продукції: 950 тис. т молока, 450 – яловичини (у живій масі), 225 – свинини, 3 млрд шт. яєць. З урахуванням обсягів експорту всього буде задіяно 21463 тис. га ріллі. При цьому на продовольство буде працювати близько 4553 тис. га (21,2%), на експорт (включаючи міжрегіональний перерозподіл продукції) – 5517 (25,7%), частина ріллі – на виробництво кормів для тварин та птиці.

До цього часу для вирощування насіння використовувалось 743,7 тис. га ріллі. Для виробництва молока в прогнозних обсягах необхідно буде використати 3622,6 тис. га, яловичини – 1915,4, свинини – 3102,8, м'яса птиці – 2015,5, яєць – 737,1 тис. га ріллі. Для внутрішнього споживання щорічно буде використано 8653 тис. т валового збору зернових (без кукурудзи) і зернобобових культур.

За відсутності необхідних обсягів експорту продукції для внутрішнього використання потрібно значно менше ріллі – 14,5 млн га, тобто, необхідна для задоволення внутрішніх потреб у продуктах харчування площа ріллі зменшиться ще як мінімум на третину, а для потреб тваринництва – на 12,5%.

Отже, розрахунки показують, що розвиток сільського господарства в Україні помітно залежить від експортних ринків збуту. Певною мірою це закономірно, адже в нас на 1 жителя припадає 0,7 га ріллі, тоді як у багатьох європейських країнах – всього 0,1-0,2 га, що в 4-7 разів менше.

Аналіз вітчизняних сільгоспдприємств за розмірами площ, структурою посівного клину з урахуванням агробіологічної доцільності їх розміщення в ґрунтово-кліматичних зонах та фінансового стану свідчить про можливість впровадження технології „нульового” обробітку ґрунту no-till на площі біля 0,7 млн га, мінімального – на площі 9,0 і диференційованого – на 8,5 млн га. Потреба в мінеральних добривах знаходиться на рівні 8,0 млн т д. р., 15,0 млн т вапнякових і необхідної кількості гіпсових меліорантів.

Важливою біологічною складовою системи землеробства залишаються науково обґрунтовані сівозміни. Спеціалізація сівозмін, науково обґрунтований набір і співвідношення у них культур, рівень застосування добрив визначатимуть баланс поживних речовин і вміст гумусу в ґрунті, вологозабезпеченість рослин, санітарний режим ґрунту і, зрештою, продуктивність усієї системи ґрунт-рослина.

Розроблені і науково обґрунтовані системи сівозмін базуються на зональному принципі розвитку землеробства в Україні і розраховані на різноманітну спеціалізацію господарств будь-якої форми власності і господарювання. Ці системи пройшли тривалий термін випробування, що дало можливість з високою мірою вірогідності визначити параметри, які свідчать про їхню високу ефективність.

Сівозмінний чинник є визначальним показником спеціалізації

господарства, а також впливу на кругообіг біогенних елементів у агроценозах за рахунок нетоварної частини врожаю, післяжнивних і кореневих решток. Розгорнуті семи-десятипільні або короткоротаційні три-п'ятипільні передбачають обов'язкове введення бобового компонента (бобові, зернобобові культури, багаторічні трави). Крім того сівозміни забезпечать одержання вторинної продукції у вигляді соломи і стебел, які залишаються на полі для удобрення сільськогосподарських культур.

Отже, крупнотоварним господарствам з постійною площею землекористування рекомендуються багатопільні сівозміни, широкий набір культур, з якими можна раціонально збалансувати нову структуру посівних площ і краще їх розмістити. Господарствам з невеликою площею землекористування і вузькою спеціалізацією рекомендуються науково обґрунтовані переважно короткоротаційні (3-5-пільні сівозміни).

Порушення наукових основ ведення сівозмін, а саме – розміщення культур після несприятливих попередників, а також вирощування їх у беззмінних посівах, призводить до погіршення водного і поживного режимів ґрунту, накопичення збудників хвороб рослин, зростання забур'яненості посівів, поширення шкідників сільськогосподарських культур. Для підтримання належного рівня їх урожайності за таких несприятливих умов виникає необхідність у збільшенні доз добрив і отрутохімкатів, які часто призводить до погіршення якості продукції, породжують екологічні проблеми, зокрема забруднення ґрунту і підґрунтових вод сторонніми хімічними сполуками, шкідливими для здоров'я людини.

1. Сайко В.Ф. Землеробство на шляху до ринку. – К.: Ін-т землеробства УААН, 1997. – 48 с.

2. Сайко В.Ф., Малієнко А.М. Системи обробітку ґрунту в Україні. – К.: ВД „ЕКМО”, 2007. – 44 с.

Раскрыта сущность современного подхода к планированию и формированию структуры посевных площадей сельскохозяйственных культур на основе их экономического обоснования

The essence of modern approach to the planning and formation of the disposition of sown area of agricultural crops on the basis of their economic substantiation is revealed.